

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Невяна Фесчиева д.м.,

за дисертационния труд на ас. Пенка Петкова Врачева

на тема:

„Професиите „медицински фелдшер“ и „лекарски асистент“ в България - историческо развитие, съвременно обучение и реализация“

за придобиване на ОНС „доктор“

по област на висше образование: 7.Здравеопазване и спорт,
професионално направление: 7.4.Обществено здраве
и научна специалност „Управление на здравните грижи“

Със Заповед № 2566/31.19.2017 г. на Ректора на Тракийски университет - Стара Загора съм определена за член на Научно жури, а с Протокол от първото заседание на НЖ от 02.11.2017 г. – да изготвя рецензия за дисертационния труд на **Пенка Петкова Врачева** на тема: **„Професиите „медицински фелдшер“ и „лекарски асистент“ в България-историческо развитие, съвременно обучение и реализация“** за придобиване на ОНС „доктор“.

Кратки биографични данни за кандидатката. Пенка Врачева е родена на 10.03.1964 г.в Карлово. През 1987 г. се дипломира като фелдшер – първенец на юбилеен випуск 1987 в Институт за полувисши кадри „Христина Хранова“ - Ст. Загора. През 2009 г.в Медицински факултет на Тракийски университет - Ст.Загора придобива ОКС „бакалавър“, специалност „Управление на здравните грижи“, а през 2011 г. - ОКС „магистър“, специалност „Управление на здравните грижи“ във ФОЗ на МУ - Пловдив. Професионалният си път започва през 1987 г. като медицински фелдшер в здравна служба при ДЗУ - гр.Чирпан, продължава в здравна служба при ТПК „Н.Й.Вапцаров“ - гр.Карлово (1989-1991 г.). От 1991 г. до 2014 г. работи в училищни здравни кабинети в Стара Загора. От началото на 2015 г. и до настоящия момент е асистент в Катедра здравни грижи, Медицински

факултет, Тракийски университет. Има опит като ръководител в синдикални организации: на „Здравните специалисти в училищното и детското здравеопазване“ към КНСБ - 10 год. и като регионален председател на практикуващите в област Ст.Загора специалисти с квалификация „Фелдшер“ към Съюза на фелдшерите в България-11 години. Дейността на тези позиции е допринесла за по-дълбоко навлизане в професионалните проблеми на медицинските фелдшери, както и за установяване на контакти със специалисти със сходна квалификация от чужбина. Този опит вероятно има отношение към избора на тема за дисертация.

Общо описание. Представеният за рецензиране дисертационен труд съдържа 295 страници, 28 таблици, илюстриран е с 51 фигури. Структурата отговаря на логиката на проучването. Освен Въведение и Използвана литература, текстът е организиран в четири глави: Литературен обзор- 45 стр.; Цел, задачи и методика -12 стр.; Резултати и обсъждане-172 стр., включващи теоретично и две емпирични проучвания; Изводи, препоръки и приноси- 6 стр.

Списъкът на използваните литературни източници включва 209 заглавия, от които 132 на кирилица, 56 на латиница и 21 интернет ресурси. В съдържателен аспект литературните източници имат отношение към темата на дисертацията.

Актуалност. Недостигът и неравномерното разпределение на работната сила в здравеопазването са определени от Световната здравна организация като проблем с нарастващо значение за бъдещето на здравните системи във всички страни . Справянето с този критично важен проблем има икономически, обучително-квалификационни, организационни и в края на краищата политически аспекти. Разрешаването на кадровия дефицит е свързан с търсене на финансово ефективни решения, които същевременно да бъдат медицински и социално приемливи, без оцетяване на пациентите. В международен мащаб едно от тези решения е въвеждане на професията „лекарски асистент“ като възможност за сполучливо преразпределение на лекарски функции в период на ограничени ресурси в здравеопазването. България не е в страни от посочените проблеми и опити за разрешаването им, но има предимството, че до 1999 г. у нас са се обучавали фелдшери, които представляват първообраз на лекарските асистенти.

Поставянето на дисертационния труд в областта на горещата тема за подходи за справяне с кадровия недостиг в здравеопазването, вече го прави твърде актуален. Ориентацията към съвременно обучение на лекарските асистенти, отчитайки конкретната ситуация и традиции в България, засилват тази актуалност.

Оценка на литературния обзор. Фокусиран е върху професията лекарски асистент. В структурата му основно място заема анализът на международния опит по въвеждане, регламентиране и развитие на професията „лекарски асистент“ (ЛА). Докторантката показва умение да интерпретира, сравнява аналитично и синтезира научната литература и практиката в отделните страни. Независимо от разнообразието на практики, П.Врачева обобщава основните причини, довели до развитие на професията „лекарски асистент“, както и главните насоки на приложението ѝ. Цитирайки определението за ЛА на ААРА „автономни здравни специалисти, лицензирани да практикуват медицина под ръководството на медицински специалист“, докторантката акцентуира върху необходимостта да се отговори на нарастналите обществени потребности в условия на кадрови дефицит с финансово рентабилни модели. Тя обобщава двете насоки на приложение на ЛА - да допълват лекарските практики (както в първичната здравна помощ, така и в някои специалности като анестезиология, ортопедия и др.) или да работят в отдалечени и малки населени места и по този начин да допринасят за намаляване на неравния достъп до здравна помощ. В специален параграф са представени научните изследвания по проблема, които макар и проведени в различни страни, категорично сочат удовлетвореността на пациентите от обслужване при ЛА, особено при хронични заболявания. Като много положителна страна се изтъква полагането на холистични грижи, базирани на подходящо образование. Значително място в обзора е отделено на концепцията „Лекарски асистент“ в България, която се базира на проекта на Сдружението на медицинските фелдшери в България. Обсъжда се обучението по специалността в Медицински факултет на Тракийски университет - Стара Загора, което е едно от двете учебни заведения в България, на които от 2014 г. е възложена тази образователна задача. С вещина е направен SWOT-анализ на обучението в ТрУ и е обсъдена законодателната рамка и статута на ЛА в България. Изразявам съгласие с изказаното от докторантката

мнение за неуместността на прилагането на понятието „парамедици“ към ЛА, което в последно време намери място и в официални документи. Литературният обзор почива на сериозно познаване на изследователската работа по проблема, съдържа нови познавателни моменти и има стойност на самостоятелно изследване. На него се основава и планирането целите и задачите на дисертационния труд.

Оценка на методологията. Целта е ясно поставена: да се проучи възникването, развитието и реализацията на кадрите с професионална квалификация медицински фелдшер като български опит, настоящето състояние и перспективност в обучението и реализацията на лекарските асистенти като техни последователи. За постигането на целта са формулирани три основни задачи: да се направи исторически преглед на възникване и развитие на професията медицински фелдшер

в България; да се проучи и анализира професионалния път, реализация и удовлетвореност на практикуващите фелдшери в област Стара Загора - 102 души; да се проучи и анализира избора на специалност, нагласи за бъдеща професионална реализация на студентите, обучаващи се за лекарски асистенти в МФ на Тракийски университет - Ст. Загора - 42 души. Съчетаването на историко-медицинско с две емпирични изследвания оценявам като продуктивен подход към изпълнение на поставената цел. Приложените методи-документален, исторически, социологически (полустандартизирано интервю), статистически(описателни, оценка на хипотези и др.) са напълно адекватни на задачите. Инструментарият-карти за полустандартизирани интервюта е грижливо подготвен, явно след задълбочено разработване на социологическия модел на изследваните явления. Използването на модифицирана 5-степенна WCW скала, JSS (jobsatisfaction-scale) за оценка на удовлетвореността от работата дава възможност за сравняване с други професионални групи в здравеопазването. Докторантката представя много добър дизайн на собственото проучване, което показва напредъка ѝ в методично отношение и е атестат за добро научно ръководство. Добре разработената методология на дисертационния труд е гаранция за достоверността на получените резултати.

Резултати и дискусия. Резултатите са представени съобразно поставените задачи. Направеното *проучване на първото у нас регламентирано медицинско образование-фелдшерското* - има стойност на самостоятелно изследване. Стъпила на оригинални исторически документи, докторантката интерпретира фактите в конкретния социален контекст и представя развитието, вътрешните конфликти и функционирането на фелдшерската професия във време на изграждане на българското здравеопазване след 1878 г. Образованието на фелдшерите е разгледано в два периода: от 1878 г. до 1944 г. и след 1944 г. За характеристиката му през втория период докторантката се е позовала не само на наличните литературни източници, но е събрала документи от сегашни или по-рано съществували училища, което след няколко години би било вече невъзможно. По този начин, тя е очертала една доста пълна картина на средното/полувисше медицинско образование в България за 50 год., определяйки мястото на прицелната си група. Разработените въз основа на пълната информация сравнителни таблици за срокове на обучение, съотношение на видове дисциплини, наименование на учебните заведения, промени в получаваните образователно-квалификационните степени и др. представляват принос към историята на претърпялото множество реорганизации средно медицинско образование в България. Добре е очертан приноса на фелдшерите за развитието на здравеопазването в България в отделните исторически етапи - както пионерската им работа в санитарното дело и общественото здравеопазване след 1878 г., така по-късно в обслужване на селското население и в стабилното функциониране на системата на спешна помощ. Квалификационната им характеристика позволява полагането на автономна дейност и ги прави подходящи за различни структури на здравната система. Без ясни правила и легитимност на отговорностите функционират фелдшерите след законодателните промени в периода на здравната реформа. Наред с преустановяване на фелдшерското образование през 1999 г. тези обстоятелства създават несигурност, демотивация, оттегляне от професията - все условия, благоприятстващи обявяване на професията за „отмираща.“

Историческото проучване потвърждава хипотезата, че фелдшерите са приложим трудов ресурс в здравеопазната ни система не само в периоди на кризи.

Подробно е разгледана законодателната материя, регламентираща дейността им, посочените са противоречията в нея и възможностите/необходимостта от вписването им в регламента за лекарски асистенти.

Емпиричното проучване на професионалния път, реализация и удовлетвореност на фелдшерите има характер на изчерпателно, тъй като обхваща всички практикуващи на територията на област Ст.Загора. Резултатите от задълбоченото проучване, представени подробно, разкриват особености на професионалния им маршрут, най-чести структури на професионална дейност (СМП, ПМП), нагласи за напускане на професията - слаби, удовлетвореност от работата. Общата удовлетвореност от професията се свързва статистически значимо с признанието на професионалния труд на респондентите от лекарите, респ. от работните екипи; най-голяма е неудовлетвореността от нормативната рамка, следвана от (не)възможността да се вземат автономни решения. Голямата активност на респондентите да споделят мнение относно работата си е позволила на дисертантката да класифицира отговорите им в следните групи: професионален статус, професионална дейност, продължаващо следдипломно обучение и специализация; съсловна принадлежност; доверие, признание и престиж на професията. Изразените мнения подкрепят резултатите от проучването и им придават автентичност.

Емпиричното проучване сред студентите от специалност „Лекарски асистенти“ показва удовлетвореност от избора на специалност и безпокойство относно възможностите за бъдеща професионална реализация. Най-предпочитани структури за бъдеща професионална реализация са Спешна медицинска помощ и Първичната медицинска помощ.

Въз основа на дисертационния труд са направени подходящи препоръки до отговорните институции относно приема на студенти в специалност „Лекарски асистенти“, възможност за обучение в ОКС „Магистър“, продължаващото обучение и специализация на ЛА, усъвършенстване на нормативната база и др.

Най-важни теоретико-методологични приноси в дисертационния труд са:

- Осъществено е първо цялостно аналитично историко-медицинско проучване върху възникване, развитие на професията „медицински фелдшер“ в България, обучението и реализация на кадрите от 1878 г. до днес;
- Проучен и представен е международният опит в обучението, законодателните регламенти и реализацията на специалистите с квалификация „лекарски асистенти“.
- Приложен е методологичен подход за проучване на слабо проучена професионална група.

В приложно-практически план:

- Проучени са професионален път, реализация, обучение и удовлетвореност от работата на практикуващите в област Стара Загора медицински фелдшери с възможност за приложение при обучение и планиране на дейността на бъдещите „лекарски асистенти“
- Изследвани са избор на специалност, нагласи и очаквания за професионална реализация на студенти, които могат да бъдат ориентир към конкретните нужди на професията.

Авторефератът отразява съществените моменти на дисертационния труд. Във връзка с дисертацията са направени 4 публикации в индексирани списания, в т.ч. едно чуждестранно.

Критични бележки и препоръки. Критичните бележки по дисертацията имах възможност да направя на преварителното обсъждане в катедрата и най-важните са взети предвид. Препоръката ми към ас. Пенка Врачева са да представи пред обществеността проучванията си върху фелдшерската професия в България в подходяща форма, най-добре в монография. Би било уместно да продължи изследователската си работа по темата за лекарските асистенти като приложи разработения методологичен подход за проследяване нагласите за избор на специалност и за професионална реализация при студентите ЛА .

Заключение. Дисертационният труд „Професиите „медицински фелдшер“ и „лекарски асистент“ в България-историческо развитие,

съвременно обучение и реализация“ е посветен на изключително актуална тема за традициите и новаторството в медицинските професии. С разработването му докторантката доказва възможностите си да работи с научна литература и исторически документи, да формулира изследователски хипотези, цели и задачи, да провежда теоретични и емпирични проучвания, да интерпретира резултати. Представеният дисертационен труд е завършен научен продукт с теоретико-методологични и приложно-практически приноси, напълно отговаря на изискванията на Закона и на Правилника на Тракийския университет за развитие на академичния състав. Поради това изразявам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват на ас. **Пенка Петкова Врачева** да бъде присъдена **образователната и научна степен „доктор“** по научната специалност „Управление на здравните грижи“.

14.11.2017 г

Рецензент:

доц. Н.Фесчиева, дм